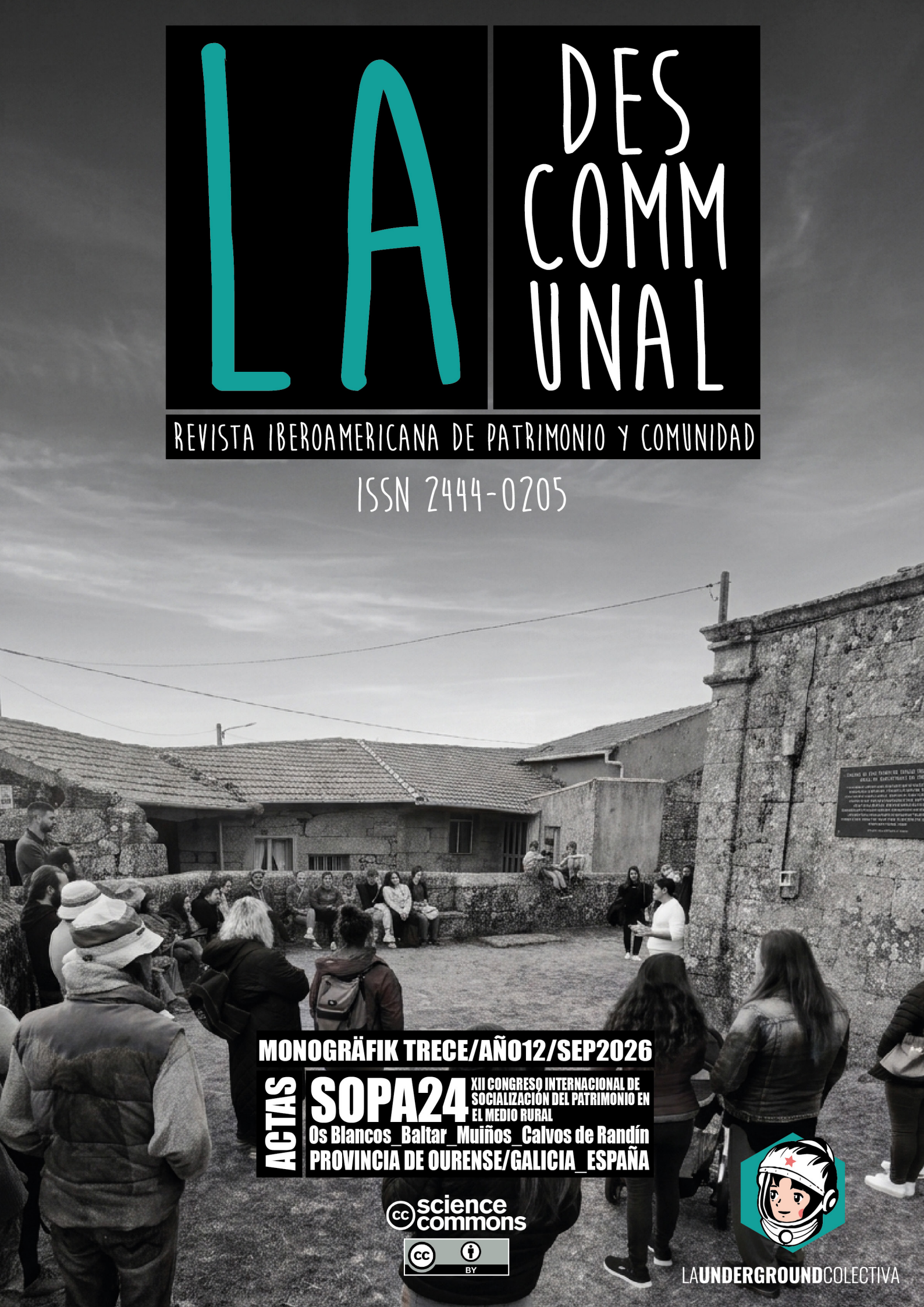
LA DES COMM UNAL

REVISTA IBEROAMERICANA DE PATRIMONIO Y COMUNIDAD

ISSN 2444-0205

MONOGRÄFIK TRECE/AÑO12/SEP2026

ACTAS

SOPA24

XII CONGRESO INTERNACIONAL DE SOCIALIZACIÓN DEL PATRIMONIO EN EL MEDIO RURAL

Os Blancos_Baltar_Muiños_Calvos de Randín

PROVINCIA DE OURENSE/GALICIA_ESPAÑA

science commons

CC BY

LAUNDERGROUNDCOLECTIVA

LA DESCOMMUNAL

REVISTA IBEROAMERICANA DE PATRIMONIO Y COMUNIDAD

CRÉDITOS

EQUIPO EDITORIAL

SabahWalid_correcciones+maquetación
JuanjoPulido_diseño+comunicación

EDITA

La DESCOMMUNAL

ISSN: 2444-0205

San Salvador, 10 6ºA
06800 Mérida (Badajoz)
ESPAÑA
www.ladescommunal.org
info@laundergroundcolectiva.org

Septiembre de 2026

La DESCOMMUNAL, Revista Iberoamericana de Patrimonio y Comunidad es una publicación independiente, promovida por mentes inquietas y comprometidas con un patrimonio, un territorio y una comunidad.

Se permite cualquier explotación de la obra, incluyendo una finalidad comercial, así como la creación de obras derivadas, la distribución de las cuales también está permitida sin ninguna restricción. Es decir, todos los artículos están a tu disposición para leerlos, compartirlos y utilizarlos en tus publicaciones y proyectos, pero acuérdate de mencionar su origen y sus autores. Gracias!!

ES UNA PUBLICACIÓN DE

LAUNDERGROUNDCOLECTIVA
www.laundergroundcolectiva.org

ÍNDICE

LA DES COMM UNAL
REVISTA IBEROAMERICANA DE PATRIMONIO Y COMUNIDAD
MONOGRÄFIK TRECE/AÑO12/SEP2026
ACTAS SOPA24 XII CONGRESO INTERNACIONAL DE SOCIALIZACIÓN DEL PATRIMONIO EN EL MEDIO RURAL
Os Blancos_Baltar_Muiños_Calvos de Randín
PROVINCIA DE OURENSE/GALICIA_ESPAÑA

EDITORIAL

Sabah Walid [*Directora del SOPA*]/ESPAÑA_pp03-04

SEMINARIO
EL SABER MAYOR, EL MAYOR SABER

01_Dibujando memorias: entre relatogramas, memogramas y yayos
Adela Vázquez Veiga + Carla Boserman Romero +Claudia Delso _*Universidade de Vigo + Universidad Complutense de Madrid + Institut de Recerca Urbana de Barcelona, IDRA*/ESPAÑA_pp05-15

02_Mulheres Rurais - a força da Terra
Helena Antunes + Beatriz Rodrigues + Mariana Batista _*A Geradora – Cooperativa Integral* /PORTUGAL_pp16-22

03_Hablando en plata. Vida saludable a partir de los 60
Norma Angélica Juárez Salomo _*Universidad Autónoma del Estado de Morelos*/MÉXICO_pp23-30

04_Las vidas longevas y los museos locales
Fátima Braña Rey_*Universidade de Vigo* /ESPAÑA_pp31-35

05_La voz de la experiencia
Patricia Martín Rodríguez + Andrea Alías + Marian Berihuete + Juan Francisco Gibaja + Josep Maria Vergès + Chiara Messana_*Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social (IPHES-CERCA) + Universitat Autònoma de Barcelona*/ESPAÑA_pp36-45

SESIÓN TEÓRICA

06_La Escalera de Participación de Arnstein: un diagnóstico para el mundo cultural
Marta Pascual-Marzo_*Universidad de Alcalá*/ESPAÑA _pp46-58

07_GUARDIANES DEL SABER: La tapia pisada como legado de nuestras raíces
Claudia Mónica Castro Martínez + María Olga Largacha Martínez_*Universidad La Gran Colombia* /COLOMBIA _pp59-65

08_Entroido, patrimonio y comunidad: estudio descriptivo del ritual festivo como elemento de interacción social
Jackeline Elizabeth Fernández Macías + Fátima Braña Rey+ Lorena Rodríguez Campo _*Universidade de Vigo*/ESPAÑA _pp66-83

09_La mi agüela, Margarita. Un allegamientu alas lenguas agüelas comu resistencia al olvíu dela huía roal
Roberto Herrero García/ESPAÑA_pp-84-88

10_Unha auto-etnografía fotográfica de mulleres caboverdianas: narrativas migratorias a través de dúas exposicións colectivas en Bembibre e Burela
Iria Vázquez Silva + Sarah Lamas_*Mulleres á Fronte*/ESPAÑA_pp89-94

11_Rastrexando as Competencias de Capital a través das Infraestruturas Espaciais, Contaminación do Aire e Radiación Nocturna no Noroeste da Reserva da Biosfera Transfronteiriza Gerês-Xurés
Raimundo Elías Gómez + Maria Gabriela Miño_*Instituto de Socioloxía da Universidade do Porto + Consello Nacional de Investigacións Científicas e Técnicas* /PORTUGAL-ARGENTINA_pp95-105

12_Menores en Riesgo de Exclusión y los Museos como Instituciones de Educación no Formal
Melina Ameneiro Hermida + Fátima Braña Rey_*Universidade de Vigo*/ESPAÑA _pp106-110

SESIÓN PROYECTOS

13_Creciendo Juntos. La comunidad educativa del Cerro de los Infantes y su rol en la infancia
Laura Reina Alonso + Olga Leyva Gutiérrez + Begoña Serrano Arnáez + Andrés Mª Adroher Auroux + Mª Luisa Hernández Ríos_*Universidad de Granada*/**ESPAÑA**_pp111-125

14_Laboratorio Ecosocial do Barbanza: un laboratorio vivo para a xestión multifuncional e a custodia colectiva do territorio
David Fontán Bestilleiro + Roque Sanfiz Arias _*Histagra-CISPAC, Universidade de Santiago de Compostela*/**ESPAÑA**_pp126-135

15_Identidad compartida. El "Limón" como manifestación cultural inmaterial de la identidad serrana
Igor Martín Curto/**ESPAÑA**_pp136-150

16_VIEJA Y YERMA COMO MI VIÑA
Lucía Álvarez-Borrajo_*Facultad de Bellas Artes. Universidad de Sevilla*/**ESPAÑA**_pp151-158

17_OS ANDARES. Unha serie de viaxes sonoras polos Ancares Lucenses
Iria Acevedo + Jose Díaz + Marcos PTT_*Fósforo Arte & Cultura + Galiza Emocional*/**GALIZA**_pp159-170

18_Apropriação, Arte, Criatividade. Do Projeto Arqueológico do Outeiro do Circo (Beja, Portugal) para a(s) comunidade(s)
Miguel Serra + Eduardo Porfírio_*Câmara Municipal de Serpa + Câmara Municipal de Sintra + Centro de Estudos de Arqueologia, Artes e Ciências do Património* /**PORTUGAL** _pp171-185

19_Escuchando las voces de la memoria: Bibliotecas Humanas en Asturias
Paloma Sánchez-Broch + Sofía Nevado Domínguez + Jean-François Alberghi + Marta Fernández Villar _*Universidad de Oviedo + La Ponte Centro de Investigación y Ecomuseo + Filopueblos*/**ESPAÑA** _pp186-207

20_Memoria Viva Tununguá
Sandra Patricia Pachón Monsalve/**COLOMBIA**_pp208-215

MONOGRÄFIK TRECE/AÑO12/SEP2026
11
ACTAS SOPA24 XII CONGRESO INTERNACIONAL DE SOCIALIZACIÓN DEL PATRIMONIO EN EL MEDIO RURAL
Os Blancos_Baltar_Muiños_Calvos de Randín
PROVINCIA DE OURENSE/GALICIA_ESPAÑA
LA DES COMM UNAL
REVISTA IBEROAMERICANA DE PATRIMONIO Y COMUNIDAD

SESIÓN TEÓRICA

Rastrexando as Competencias de Capital a través das Infraestruturas Espaciais, Contaminación do Aire e Radiación Nocturna no Noroeste da Reserva da Biosfera Transfronteiriza Gerês-Xurés

Raimundo Elías Gómez + Maria Gabriela Miño_*Instituto de Socioloxía da Universidade do Porto + Consello Nacional de Investigacións Científicas e Técnicas /PORTUGAL-ARGENTINA*

rgomez@letras.up.pt
tsgabrielam@gmail.com

resumo

El artigo investiga as improntas espaciais das emisións antropoxénicas e infraestruturas en Arcos de Valdevez, Portugal, e a súa asociación coa composición social das súas freguesías. A través da análise da calidade do aire, a radiación lumínica nocturna, a antigüidade dos edificios e as redes viarias, a investigación establece conexións entre estas marcas físicas e o capital económico e cultural da poboación residente. O estudo emprega imaxes por satélite, datos de acceso aberto e o censo portugués de 2021 para realizar unha Análise de Compoñentes Principais (ACP) e unha Clasificación Mixta (CM), o que permite a cartografía espacial destas relacións. Os achados introducen o concepto de "improntas de capital emprazado", un novo marco teórico que discute como as competencias sociais se manifestan fisicamente nos espazos xeográficos. Esta perspectiva vai máis aló das análises tradicionais das infraestruturas críticas, ofrecendo unha nova visión sobre como elementos físicos, como a contaminación atmosférica e as infraestruturas, están entrelazados coa dinámica de clase social e os cambios no uso do solo. Ao examinar contaminantes como o PM2.5, PM10, dióxido de nitróxeno, dióxido de xofre, amoníaco e ozono, o estudo destaca as marcas involuntarias da actividade social e económica que moldean a paisaxe. Os resultados suxiren que os diferentes niveis de contaminación atmosférica, desenvolvemento de infraestruturas e radiación lumínica nocturna non só reflicten as desigualdades espaciais e sociais existentes, senón que tamén as reforzan activamente. Esta investigación propón a idea de "capital emprazado" como un cuarto estado de capital, ampliando o marco de Bourdieu ao salientar como as competencias de capital se materializan e deixan marcas no espazo físico.

Este proxecto recibiu financiamento do programa de investigación e innovación Horizon Europe da Unión Europea ao abeiro do acordo de subvención Marie Skłodowska-Curie nº 101108936 — SSpaceGX: "Espazo Social e Conservación da Natureza na Reserva da Biosfera Transfronteiriza Gerês-Xurés (Portugal/España)".

#Capital emprazado,
#Espazo físico, #Espazo social.

introdución

Este artigo céntrase principalmente na contaminación atmosférica, o desenvolvemento de infraestruturas (estradas e edificios) e a radiación lumínica nocturna, examinando a súa distribución espacial e as múltiples correspondencias coa composición social dos residentes de Arcos de Valdevez, o maior municipio do distrito de Viana do Castelo, no norte de Portugal. Existe unha lista máis ampla de compoñentes da contaminación atmosférica recoñecidos pola UE ("EEA", 2024), pero a análise considera especificamente aqueles compoñentes que se poden monitorizar mediante imaxes por satélite e bases de datos científicas derivadas. Tras este filtrado, a análise da contaminación atmosférica inclúe: material particulado (PM2.5 e PM10), dióxido de nitróxeno (NO2), dióxido de xofre (SO2), monóxido de carbono (CO), ozono (O3) (troposférico) e amoníaco (NH3) ("EEA", 2024; "WHO", 2024). Pero, en lugar de examinar os procesos químicos e as consecuencias ambientais dos compoñentes da contaminación atmosférica, o foco está en estudalos como improntas do capital emprazado que xorden de áreas xeográficas concretas, caracterizadas por un desenvolvemento específico de infraestruturas (estradas e edificios) e radiación lumínica nocturna, en estreita relación con composicións sociais particulares, loitas de clases localizadas, industrias específicas e cambios no uso do solo. Baseándonos nunha perspectiva do espazo social, os compoñentes da contaminación atmosférica, o desenvolvemento de infraestruturas e a intensidade da radiación lumínica nocturna son considerados como improntas do capital emprazado que xorden de competencias sociais específicas.

O espazo social desde a perspectiva de Bourdieu enténdese como unha distribución multidimensional de propiedades sociais eficientes, incluíndo capitais, axentes, estratexias e posicións (BOURDIEU, 1990; 2018; 1978). A partir destes avances pioneiros, contrastamos a distribución xeográfica das propiedades sociais eficientes do espazo social coa distribución xeográfica multidimensional da contaminación atmosférica, estradas, edificios e radiación lumínica nocturna, como formas do capital emprazado no espazo físico. O noso obxectivo é considerar produtos obxectivados das actividades humanas que van máis alá do que se adoita considerar infraestruturas críticas para o desenvolvemento económico ou capital obxectivado desde unha perspectiva clásica do espazo social, é dicir, obxectos valiosos ou propiedades físicas que poden ser usadas como vantaxes para clases específicas nas competencias sociais (Bourdieu 1989; 1990; 2018). De feito, existen obxectivacións xeoespaciais que non constitúen vantaxes para as clases sociais, senón que son improntas das competencias de capital aceleradas, a miúdo non intencionadas (isto é a miúdo certo non só para algúns contaminantes atmosféricos e emisións de gases de efecto invernadoiro) (SMITH, 2020; SWYNGEDOUW, 2004; ELÍAS, 1995; HARVEY, 2019).

A hipótese central deste artigo sostén que distintas configuracións de "improntas do capital emprazado" —manifestadas a través de diferentes niveis de contaminación atmosférica, desenvolvemento de infraestruturas (incluíndo edificios e estradas) e radiación lumínica nocturna— están intricadamente ligadas coa configuración de capital das diferentes clases sociais que residen en áreas xeográficas específicas. Estas improntas non só reflicten, senón que tamén reforzan as desigualdades espaciais e ambientais inherentes á estrutura social do municipio de Arcos de Valdevez. A idea de improntas do capital emprazado operativízase como rexistros espaciais de competencias de capital que se manifestan na superficie terrestre (rexistros obtidos principalmente mediante imaxes por satélite, así como ferramentas e bases de datos derivadas). Este enfoque permite mapear as coordenadas xeográficas da contaminación antropoxénica, infraestruturas clave e radiación lumínica nocturna en relación coa composición económica e cultural predominante das poboacións circundantes, xa que todos existen, móvense ou son desprazados nun espazo físico máis amplo. En resumo, introdúcese o concepto de "capital emprazado" como un cuarto estado do capital, complementando os tres estados suxeridos por Bourdieu -institucionalizado, obxectivado e incorporado- (BOURDIEU, 1979). Este cuarto estado abrangue a obxectivación espacial das competencias de capital dentro do espazo físico. E pódese delimitar xeograficamente seguindo a distribución espacial da contaminación atmosférica, infraestruturas clave e radiación lumínica nocturna, como formas xeoespaciais que xorden destas competencias.

metodoloxía

Área de interese: Arcos de Valdevez está situada na rexión norte de Portugal, é un municipio do distrito de Viana do Castelo, coñecido polo seu rico patrimonio histórico e cultural, enclavado nunha paisaxe natural diversa. Como parte da zona de amortecemento da Reserva da Biosfera Transfronteiriza Gerês-Xurés, a rexión combina tradicións agrícolas con infraestruturas modernas, ofrecendo unha yuxtaposición única de ambientes habitados.

Datos e análise: Para a análise en Arcos de Valdevez, consideráronse 775 subseccións censuais internas ou microzonas para producir 7 clases de improntas do capital emprazado, e 36 freguesías para caracterizar a composición social de clases máis amplas. As análises realizadas inclúen unha Análise de Compoñentes Principais (ACP) e técnicas de Clasificación Mixta (CM, incluíndo clasificación xerárquica ascendente e clustering k-means). Estas técnicas analíticas están asociadas co traballo de Pierre Bourdieu e o enfoque de análise de datos xeométrica. As principais fortalezas destas análises inclúen:

(1) a complexidade dunha clasificación multidimensional das improntas do capital, fronte a analizar as variables por separado como causais ou dependentes, que xorde do feito de que no espazo físico se asocian de varias maneiras, actuando habitualmente en conxunto; e

(2) a exposición de homoloxías estruturais entre as composicións sociais de áreas máis amplas e as transformacións físicas das microzonas, seguida da diferenciación xeoespacial entre clases de capital emprazado, especialmente cando se incorporan análises cualitativas en profundidade (ROUANET, 2000; LE ROUX, 2004; LEBARON y LE ROUX, 2013). Todos os detalles das análises realizadas, incluíndo as súas configuracións e os indicadores básicos, son de acceso aberto seguindo os principios FAIR - Localizable, Accesible, Interoperable, Reutilizable- (GÓMEZ y MIÑO, 2024). Na seguinte táboa descríbense sinteticamente as variables activas e suplementarias da ACP:

Táboa 1. Descrición das variables activas e suplementarias do ACP e MC.

VARIABLES ACTIVAS (NIVEL DE SUBSECCIÓN)	DESCRICIÓN	VARIABLES SUPLEMENTARIAS (NIVEL DE FREGUESÍA)	DESCRICIÓN
PM	Concentración media anual de partículas en suspensión (2.5 e 10) (ano 2023).	_SUP_H	Concentración media anual de monóxido de carbono (ano 2023).
CO	Concentración media anual de monóxido de carbono (ano 2023).	_SUP_M	Número de individuos con educación superior – Mulleres
NO2	Concentración media anual de amoníaco (ano 2023).	_TERC_H	Número de individuos empregados no sector terciario – Homes
NH3	Concentration of Ammonia	_TERC_M	Número de individuos empregados no sector terciario – Mulleres
O3	Concentración media anual de ozono (ano 2023).	_ECOMP_H	Número de individuos con educación completada – Homes
SO2	Concentración media anual de dióxido de xofre (ano 2023).	_ECOMP_M	Número de individuos con educación completada – Mulleres

VARIABLES ACTIVAS (NIVEL DE SUBSECCIÓN)	DESCRICIÓN	VARIABLES SUPLEMENTARIAS (NIVEL DE FREGUESÍA)	DESCRICIÓN
EBEF_1946	Número de edificios construídos antes de 1946.	_SEC_H	Número de individuos empregados no sector secundario – Homes
E1946_1980	Número de edificios construídos entre 1946 e 1980.	_SEC_M	Número de individuos empregados no sector secundario – Mulleres
KM-HAS	Número de quilómetros de estradas por hectárea (ano 2024).	_FORA_H	Número de individuos que residiron fóra do país – Homes
NR	Intensidade media anual da radiación de luz eléctrica nocturna (ano 2022).	_FORA_M	Número de individuos que residiron fóra do país – Mulleres
		_SIN_H	Número de individuos sen educación formal – Homes
		_SIN_M	Número de individuos sen educación formal – Mulleres
		_SAE_H	Número de individuos sen actividade económica – Homes
		_SAE_M	Número de individuos sen actividade económica – Mulleres
		_1BAS_H	Número de individuos con educación completada do primeiro ciclo – Homes
		_1BAS_M	Número de individuos con educación completada do primeiro ciclo – Mulleres
		R_PROP	Número de vivendas en propiedade como residencia habitual
		R_ARREN	Número de vivendas arrendadas como residencia habitual
		E1981_2000	Número de edificios construídos entre 1981 e 2000
		E2001_2011	Número de edificios construídos entre 2001 e 2011
		E2011_2021	Número de edificios construídos entre 2011 e 2021
		_PRIM_M	Número de individuos empregados no sector primario – Mulleres
		_PRIM_H	Número de individuos empregados no sector primario – Homes

Unha descrición ampliada da variable suplementaria pódese atopar na páxina web do Instituto Nacional de Estatística de Portugal (INE-PT, 2024).

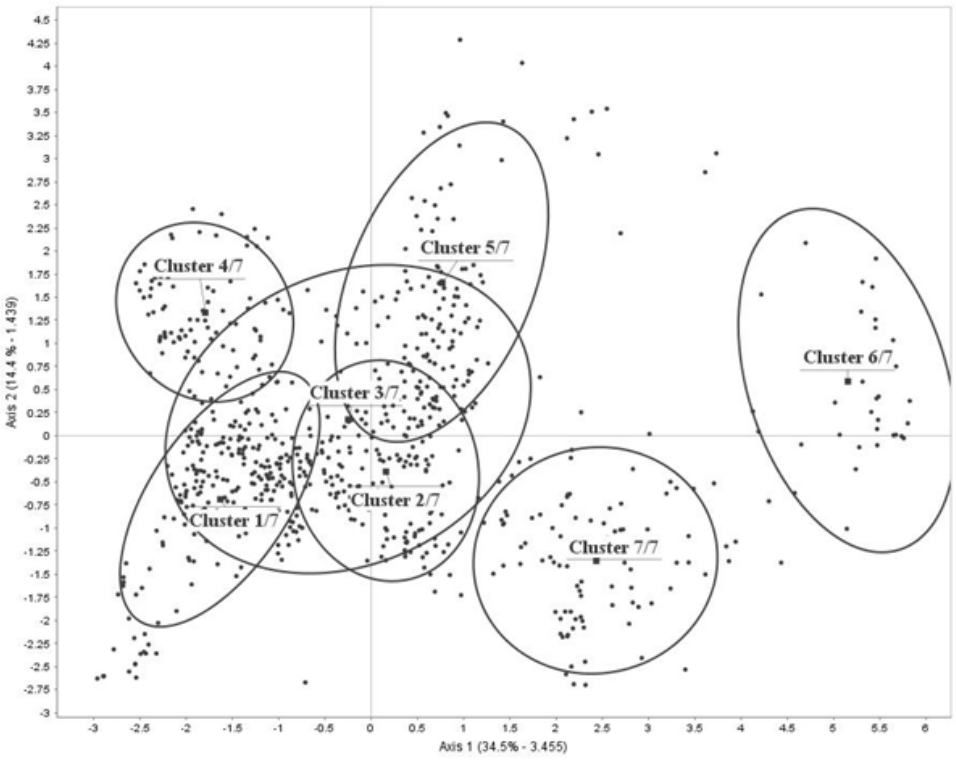

Figura 1. MC sobre ACP. Subsectores censuais dos clusters 1 a 7 nos dous primeiros eixos do mapa factorial. Elaboración propia baseada en VIIRS, 2021; INE-PT, 2024; OSM, 2024; EU/ESA/Copernicus 2024a; EU/ESA/Copernicus 2024b; NASA/GMAO 2024; EU/ESA/Copernicus, 2024c; EU/ESA/Copernicus, 2024d.

Os primeiros dous eixes destacan as principais fontes de contaminación emerxente asociadas a competencias sociais específicas na rexión: por un lado, áreas con tráfico intenso, construcións humanas e industrias, onde se concentran os maiores niveis de contaminación, e por outro lado, áreas escasamente poboadas afectadas pola zonificación da Reserva da Biosfera Gerês-Xurés (fig. 1, 2 y 3). A caracterización das clases baséase nas medias e desviacións estándar das variables dentro de cada clase e a nivel global, así como no valor de probas das variables do CAJ realizadas na MCA (un valor que resume a forza de cada categoría dentro da clase, derivada do porcentaje da categoría na clase, o porcentaje da clase na categoría e o porcentaje da categoría no conxunto de datos). Todos os detalles sobre as axudas técnicas para a interpretación da MCA e do CAJ están dispoñibles en acceso aberto xunto coas bases de datos producidas. No artigo identifícanse sete clústeres distintos ou pegadas de capital emprazado dentro de Arcos de Valdevez, cada unha asociada con composicións sociais únicas que suxiren competencias de capital peculiares.

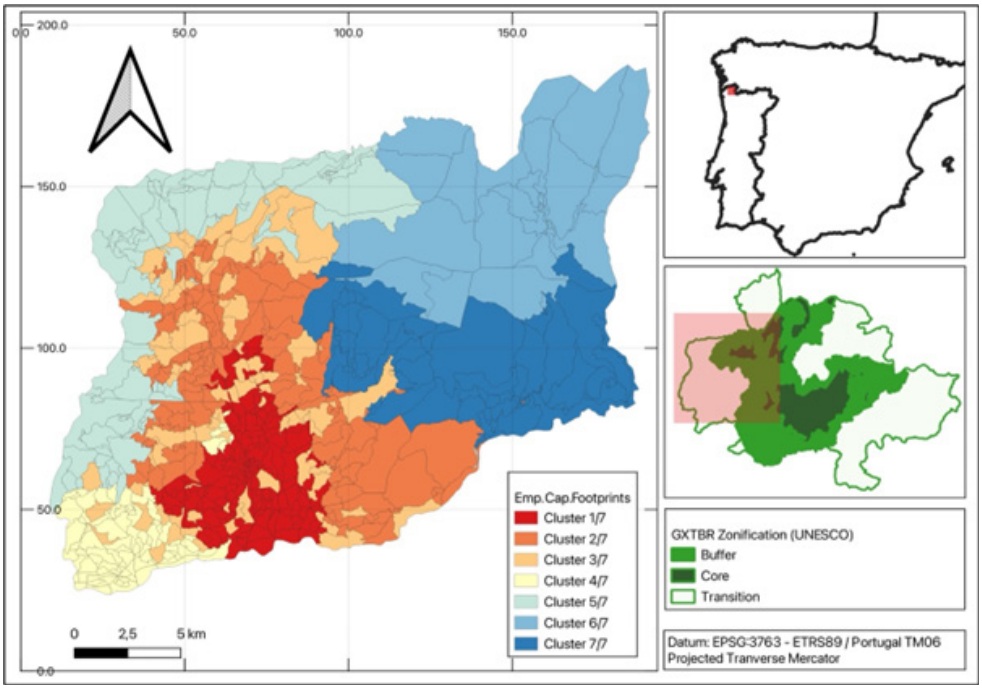

Figura 2. Subseccións censuais dos clústeres 1 a 7 en Arcos de Valdevez. Elaboración propia a partir de ICNF, 2024; SNIG, 2024; VIIRS, 2021; INE-PT, 2024; OSM, 2024; EU/ESA/Copernicus 2024a; EU/ESA/Copernicus 2024b; NASA/GMAO 2024; EU/ESA/Copernicus, 2024c; EU/ESA/Copernicus, 2024d.

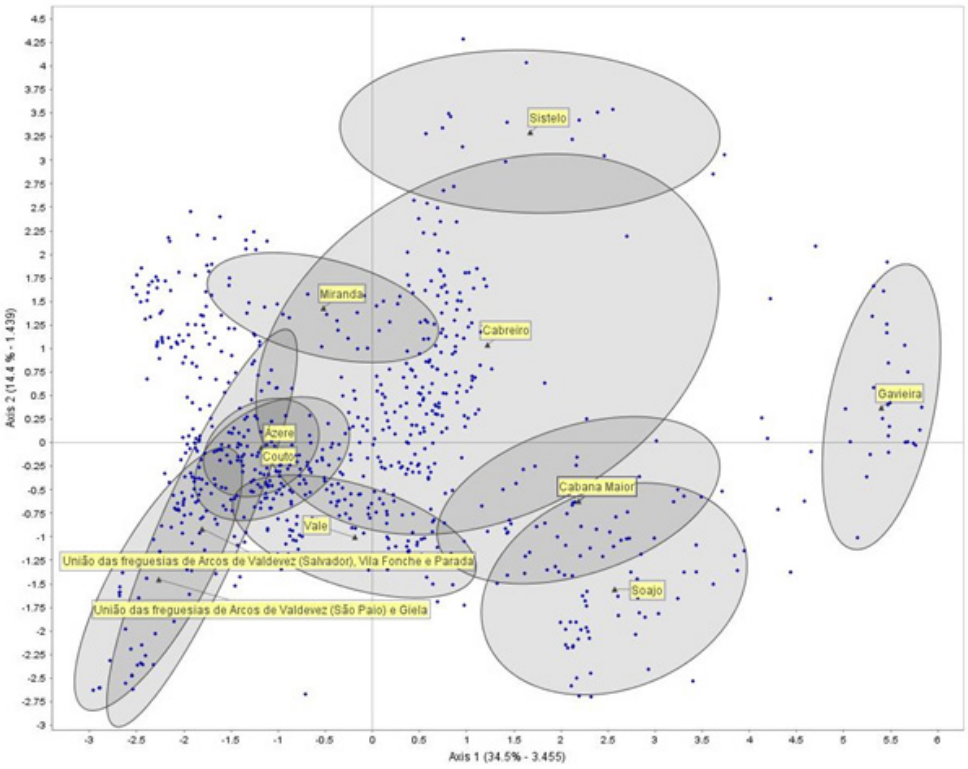

Figura 3. PCA. Subsectores censuais (puntos azuis) e principais freguesías (en elipses) nos dous primeiros eixos do mapa factorial. Elaboración propia baseada en VIIRS, 2021; INE-PT, 2024; OSM, 2024; EU/ESA/Copernicus 2024a; EU/ESA/Copernicus 2024b; NASA/GMAO 2024; EU/ESA/Copernicus, 2024c; EU/ESA/Copernicus, 2024d.

Clúster 1 (Áreas Urbanas de Alta Emisión. 25,5% das subseccións censuais; 8,31% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este clúster caracterízase por niveis moderados a altos de contaminantes atmosféricos, particularmente PM, CO e NO2, xunto con unha radiación lumínica nocturna (NR) elevada, indicando áreas con significativa actividade e desenvolvemento urbano. A presenza de edificios antigos (EBEF_1946) está por baixo da media global, suxerindo que este clúster representa áreas con infraestrutura máis nova ou menos desenvolvemento histórico. O clúster ten unha mestura equilibrada de contaminantes con concentracións lixeiramente máis altas de CO e PM, indicando unha posible correlación con emisións vehiculares ou actividades industriais. Os datos tamén suxiren unha densidade moderada de infraestruturas e extensión de estradas (KM-HAS). Estas formas do capital emprazado están fortemente ligadas a áreas urbanas cunha forza laboral ben educada, onde homes e mulleres teñen altos niveis de educación completada (_ECOMP_H e _ECOMP_M) e están predominantemente empregados en empregos do sector terciario (_TERC_H e _TER_M). Ademais, este clúster amosa unha presenza notable de persoas que estivo no estranxeiro (_FORA_H e _FORA_M), indicando un mercado laboral dinámico. O número relativamente alto de vivendas arrendadas (R_ARREN) e edificios recentemente construídos (E2001_2011 e E1981_2000) son adecuados para unha área urbana dinámica con desenvolvemento continuo e afluencia de novos residentes. Tamén hai unha presenza significativa de individuos sen educación formal (_SIN_H e _SIN_M), indicando disparidades educativas dentro da poboación.

Clúster 2 (Área Suburbana de Baixa Emisión. 21,7% das subseccións censuais; 17,21% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este clúster caracterízase por unha maior densidade da rede viaria (KM-HAS) en comparación coa media global, indicando rexións suburbanas ben conectadas. A radiación lumínica nocturna (NR) é notablemente menor, reflectindo unha actividade urbana reducida ou unha menor densidade de poboación. Ademais, a área amosa unha menor presenza de edificios antigos (EBEF_1946) e estruturas construídas entre 1946 e 1980 (E1946_1980), significando un desenvolvemento suburbano máis recente. Os niveis de O3 e SO2 están por baixo da media, destacando un ambiente máis limpo con menor contaminación atmosférica en comparación con zonas máis urbanizadas. Estas improntas sociais localizadas correspondense a áreas suburbanas onde a forza laboral predominantemente ten unha educación básica, con homes e mulleres mostrando unha maior porcentaxe de finalización da educación primaria (_1BAS_H e _1BAS_M). Con todo, o clúster caracterízase por niveis máis baixos de educación superior (_SUP_H e _SUP_M) en comparación coa media global, suxerindo un acceso ou obtención limitada de graos avanzados. A poboación tamén mostra niveis moderados de inactividade económica, particularmente entre as mulleres (_SAE_M), e unha maior proporción

de individuos sen educación formal (_SIN_M). O perfil da vivenda indica unha predominancia da propiedade (R_PROP) sobre o arrendamento (R_ARREN), con relativamente poucos edificios recentemente construídos (E2011_2021). O emprego no sector primario está lixeiramente por baixo da media, con menor implicación en empregos do sector terciario (_TERC_H e _TER_M), o que corresponde co perfil educativo xeral do clúster.

Clúster 3 (Área Histórica de Núcleo Establecido. 11,9% das subseccións censuais; 11,68% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este clúster destaca por unha notable concentración de edificios antigos, especialmente aqueles construídos antes de 1946 (EBEF_1946) e entre 1946 e 1980 (E1946_1980). Este patrón indica que a área representa zonas urbanas históricas cunha infraestrutura consolidada. A radiación lumínica nocturna (NR) está por baixo da media global, suxerindo unha actividade urbana moderna menos intensa, debido a regulacións de preservación e unha menor densidade de poboación en estas áreas ricas en patrimonio. Os niveis de contaminantes atmosféricos, incluíndo NH3 e NO2, están lixeiramente por encima da media, pero dentro de rangos moderados, mentres que os niveis de SO2 están por baixo da media, indicando un ambiente relativamente limpo a pesar da antigüidade dos edificios. Estas improntas sociais localizadas están asociadas cun alto índice de propiedade (R_PROP), significando que se compón principalmente de zonas residenciais establecidas onde a propiedade é común. O stock de vivendas é relativamente moderno, cunha porción substancial de edificios construídos entre 1981 e 2000 (E1981_2000) e un número notable de novas construcións de 2001 a 2021 (E2001_2011, E2011_2021). A poboación demostra unha sólida base en educación básica, con homes e mulleres mostrando niveis superiores á media de educación primaria (_1BAS_H e _1BAS_M). Este clúster probablemente representa barrios estables de clase media con unha mestura de casas antigas e novas, reflectindo unha comunidade que valora a continuidade e a residencia a longo prazo.

Clúster 4 (Área Suburbana de Emisións Moderadas. 11,7% das subseccións censuais; 4,95% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este clúster está definido por niveis moderados de contaminantes atmosféricos clave como O3, NO2, CO e SO2, indicando a presenza de rexións suburbanas ou periurbanas cun certo grao de actividade industrial ou vehicular. A radiación lumínica nocturna (NR) está por baixo da media global, reflectindo niveis máis baixos de intensidade urbana. O clúster presenta unha menor prevalencia de edificios antigos (EBEF_1946) e daqueles construídos entre 1946 e 1980 (E1946_1980), o que suxire desenvolvementos suburbanos máis recentes cunha infraestrutura relativamente moderna. A pesar dos niveis moderados de contaminación, o ambiente xeral permanece predominantemente suburbano con infraestrutura histórica mínima. As formas do capital emprazado destas áreas tamén se caracterizan por unha notable presenza de construcións recentes (E2011_2021), indicando áreas que experimentan desenvolvemento ou expansión, probablemente atraendo a unha poboación crecente. A forza laboral neste clúster está predominantemente empregada no sector secundario (_SEC_M e _SEC_H), indicando un enfoque na manufactura, construción ou industrias relacionadas. O perfil educativo revela niveis máis baixos de educación primaria (_1BAS_H e _1BAS_M) en comparación coa media global, xunto cunha maior proporción de individuos sen educación formal (_SIN_M). A poboación ten menos probabilidades de ter viaxado ao estranxeiro (_FORA_H e _FORA_M), suxerindo unha comunidade máis arraigada localmente. Ademais, hai un menor nivel de inactividade económica entre as mulleres (_SAE_M), resaltando unha forza laboral feminina activamente empregada, con moitas involucradas no sector secundario. Este clúster representa áreas con poboación de clase traballadora onde o desenvolvemento continuo está impulsando a transformación.

Clúster 5 (Área Residencial de Baixas Emisións. 12,9% das subseccións do censo; 15,94% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este clúster caracterízase por baixos niveis de contaminantes, especialmente SO2 e NH3, reflectindo un ambiente relativamente limpo con actividade industrial mínima. A radiación lumínica nocturna (NR) está por baixo da media, indicando áreas residenciais con menor densidade e actividade urbana. O clúster tamén ten menos edificios construídos entre 1946 e 1980 (E1946_1980), suxerindo desenvolvementos residenciais máis novos. Ademais, os niveis de CO e PM son inferiores á media, reforzando a identificación

deste clúster como unha zona residencial con baixas emisións de vehículos e boa calidade do aire. A poboación deste clúster xeralmente ten niveis máis baixos de educación, tanto en educación básica como superior (_1BAS_H, _1BAS_M, _SUP_H, _SUP_M), cunha proporción significativa de individuos sen educación formal (_SIN_H, _SIN_M). O emprego está principalmente concentrado nos sectores primario e secundario (_PRIM_H, _PRIM_M, _SEC_H, _SEC_M), cunha mínima participación en empregos do sector terciario (_TERC_H, _TER_M). A comunidade tamén presenta baixos niveis de mobilidade internacional (_FORA_H, _FORA_M), indicando unha poboación relativamente arraigada localmente con limitada exposición a visitantes externos. A vivenda neste clúster é predominantemente de propiedade (R_PROP), cunha baixa incidencia de construcións recentes (E2001_2011, E2011_2021), suxerindo un desenvolvemento ou investimento novo limitado. O baixo número de aloxamentos en alugueiro (R_ARREN) subliña aínda máis a idea dunha área residencial estable, pero potencialmente menos dinámica economicamente. No xeral, este clúster representa comunidades con logros educativos limitados, menor mobilidade económica e un stock de vivendas estable pero máis antigo.

Clúster 6 (Área Rural de Aire Limpo. 4,6% das subseccións censuais; 23,21% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este pequeno clúster defínese por concentracións excepcionalmente baixas de todos os contaminantes atmosféricos medidos, incluíndo SO2, O3, NH3, PM, NO2 e CO, indicando un ambiente rural limpo con emisións industriais ou vehiculares mínimas. A radiación lumínica nocturna (NR) tamén está significativamente por baixo da media global, reflectindo niveis moi baixos de actividade urbana, característicos de áreas rurais e naturais protexidas con baixa densidade de poboación. A combinación de baixos niveis de contaminantes e mínima radiación lumínica destaca áreas enfocadas na agricultura, paisaxes naturais e zonas residenciais de moi baixa densidade. Estas formas do capital localizadas que representan pequenas comunidades agrícolas, están caracterizadas por unha poboación predominantemente dedicada ao sector primario, con homes e mulleres involucrados na agricultura ou actividades relacionadas. O logro educativo é notablemente baixo, con mínima educación superior e unha porción significativa da poboación só completou a educación básica. O desenvolvemento económico é limitado, como demostran os baixos niveis de construción de vivendas recentes e as taxas máis baixas de propiedade. A poboación é máis illada, con menor mobilidade internacional e mínima participación nos sectores secundario e terciario. En xeral, este clúster reflicte unha área rural e semi-rural cun forte enfoque agrícola, baixo logro educativo e diversidade económica limitada, contribuíndo á súa permanencia económica e social.

Clúster 7 (Área Residencial de Transición. 11,6% das subseccións censuais; 18,7% do total de hectáreas en Arcos de Valdevez). Este clúster está caracterizado por unha concentración moderada de edificios construídos entre 1946 e 1980 (E1946_1980), indicando barrios que levan establecidos varios anos pero que poden estar experimentando algún nivel de transición ou reurbanización. O clúster exhibe niveis por baixo da media de radiación lumínica nocturna (NR), o que implica áreas con actividade urbana moderada e menor densidade de poboación. Os niveis de contaminantes atmosféricos, incluíndo CO, SO2, NO2, O3 e NH3, son significativamente máis baixos que as medias globais, indicando aire relativamente limpo, típico de zonas residenciais con influencia industrial ou de tráfico pesado limitado. A presenza de edificios antigos (EBEF_1946) está lixeiramente por baixo da media, reforzando o concepto de barrio que presenta unha mestura de desenvolvementos antigos e novos. Estas improntas do capital localizadas están asociadas cunha poboación que ten niveis máis baixos de logros educativos, con homes e mulleres con niveis inferiores á media de educación completada (_ECOMP_H, _ECOMP_M) e maiores taxas de individuos sen educación formal (_SIN_H, _SIN_M). A comunidade exhibe un nivel significativo de inactividade económica (_SAE_H, _SAE_M), cunha participación limitada tanto nos sectores secundario como terciario (_SEC_H, _SEC_M, _TERC_H, _TER_M). A vivenda é predominantemente de propiedade (R_PROP) pero con baixas taxas de construción recente (E2001_2011, E2011_2021) e unha incidencia mínima de aloxamentos en alugueiro (R_ARREN). Ademais, a poboación mostra niveis máis baixos de mobilidade internacional (_FORA_H, _FORA_M), o que suxire unha comunidade localmente arraigada cunha exposición limitada a influencias externas.

conclusions

Os avances desenvolvidos representan as etapas iniciais dun proxecto de investigación en curso, destinado a analizar o espazo social da conservación natural dentro da Reserva da Biosfera Gerês-Xurés e as súas áreas circundantes. O proxecto pretende explorar máis a fondo as interdependencias entre as competencias sociais e as transformacións ambientais nesta rexión. No contexto deste estudo, Arcos de Valdevez é habitualmente percibido como un distrito predominantemente rural en comparación cos municipios máis poboados de Portugal. Non obstante, as distincións entre áreas urbanas e zonas rurais son demasiado sesgadas para unha comprensión precisa das dinámicas sociais na rexión. Un enfoque multidimensional, que incorpore datos espacializados, ten máis probabilidades de ofrecer unha perspectiva máis razoable, aínda que menos simplista.

En resumo, o enfoque relacional de Pierre Bourdieu e de investigadores relacionados permite rastrexar as relacións das persoas nas súas formas estruturadas que implican xerarquías sociais, clases sociais e desigualdades de capital **(espazo social)**; como se manifestan nas súas disposicións para actuar, o seu compromiso e crenzas no xogo social, e a súa aceptación implícita das normas sociais, isto é, como illusio e doxa **(espazo simbólico)**; e tamén, nas súas formas obxectivadas como corporais, produtos materiais, materiais solidificados, en resumo, como capital obxectivado **(espazo físico)** (BOURDIEU, 2015; 2018; 1989; PEREIRA, 2024; ATKINSON, 2020; SCHMITZ, FLEMMEN y ROSENLUND, 2018; GÓMEZ, 2021; COURGEAU, *et al*., 2019). Non obstante, a pesar do seu potencial, na práctica, a maioría das investigacións baseadas no enfoque bourdieusiano trataron predominantemente espazos sociais e simbólicos, deixando as dimensións físicas obxectivadas da vida social como un tema menor, xeoespacialmente inexplorado ata agora
(FOGLE, 2011; COLLET, 2024).

Non obstante, a pesar do seu potencial, na práctica, a maioría das investigacións baseadas no enfoque bourdieusiano trataron predominantemente espazos sociais e simbólicos, deixando as dimensións físicas obxectivadas da vida social como un tema menor, xeoespacialmente inexplorado ata agora (FOGLE, 2011; COLLET, 2024).

Dende unha perspectiva bourdieusiana, o conxunto de conceptos relacionados co espazo social—como posicións sociais, clases sociais e capital—pretende capturar as formas obxectivadas, institucionalizadas e incorporadas da asimetría social. Ao delinear as dimensións espaciais da composición social e as competencias reflectidas no distrito de Arcos de Valdevez, este artigo presenta unha posible expansión dos estados de competencias de capital máis alá dos marcos convencionais, extendendo as súas improntas no espazo físico. A introdución das "improntas do capital situado" serve para explorar as formas tangibles que emerxen das intersección entre as competencias sociais e o espazo físico, particularmente no contexto da contaminación antropoxénica, a infraestrutura e os patrones de actividade económica. É importante notar que as formas tangibles das competencias sociais a miúdo son percibidas de maneira diferente polas persoas, que tendem a interpolar connotacións simbólicas á predominancia de certos elementos en áreas xeográficas. Por exemplo, é común escoitar que unha área particular ten "aire máis limpo" porque os seus habitantes son máis responsables, ou que outra área é máis segura porque está "mellor iluminada" pola noite, ou que hai máis tráfico en certas zonas porque os residentes están máis apurados, entre outros exemplos. Isto abre a porta a novas investigacións sobre as loitas simbólicas sobre as improntas xeoespaciais das competencias económicas, culturais e políticas. Por agora, neste estudo a análise dos datos a través da Análise de Componentes Principais (PCA) e as técnicas de Clasificación Mixta revela as múltiples formas nas que as clases sociais, coas súas localizacións xeoespaciais e composicións sociais, están impresas no espazo físico. O artigo propón que a distribución dos contaminantes atmosféricos, a idade e densidade dos edificios, a radiancia nocturna e a extensión da infraestrutura viaria son todos reflectivos das competencias de capital subxacentes.

referencias bibliográficas

ATKINSON, W. (2020)
The Class Structure of Capitalist Societies. Volume 1. A Space of Bounded Variety. Routledge.
https://play.google.com/store/books/details?id=HzTrDwAAQBAJ

BOURDIEU, P.
(1978)
Classement, déclassement, reclassement., en *Actes de la recherche en sciences sociales,* 24(1):2-22.
https://doi.org/10.3406/arss.1978.2613
(1979)
Les trois états du capital culturel, en *Actes de la recherche en sciences sociales,* 30(1):3-6.
https://doi.org/10.3406/arss.1979.2654
(1989)
Social Space and Symbolic Power, en *Sociological Theory,* 7(1):14
https://doi.org/10.2307/202060
(1990)
Espacio Social y Genesis de Las Clases, en *Sociología y Cultura*. Grijalbo. Ciudad de México.
(2015)
Distinction. Routledge Classics. Routledge. Londres, Inglaterra.
(2018)
The Forms of Capital, en *The Sociology of Economic Life:*78-92. Routledge.
https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429494338-6/forms-capital-pierre-bourdieu
COLLET, A. (2024)
Pour Une Sociologie Spatiale Bourdieusienne., en *Métropoles,* 34
https://doi.org/10.4000/11tyv

COURGEAU, D.; FRANCK, R.; ABELL, P.; DOREIAN, P. (2019)
Empirical Investigations of Social Space. Springer. Cham, Suiza.

EEA." (2024)
European Environment Agency. 2024
(Consultado 12/08/2024) https://www.eea.europa.eu/en

ELÍAS, N. (1995)
Technization and Civilization., en *Theory, Culture & Society,* 12:7-42.

FOGLE, N. (2011)
The Spatial Logic of Social Struggle: A Bourdieuian Topology. Lexington Books.
https://play.google.com/store/books/details?id=55UCVWyTLdQC

GÓMEZ, R. E. (2021)
Espacio Social y clases Sociales en Posadas, Argentina, en *Estudios Demograficos y Urbanos,* 36(3):865-89.
https://doi.org/10.24201/edu.v36i3.1983

GÓMEZ, R. E.,; MIÑO, M. G. (2024)
Principal Component Analysis, Mixed Classification, and Geospatial Mapping of Air Pollution, Critical Infrastructure, and Capital Competences in Arcos de Valdevez, Portugal, en *Zenodo*
https://doi.org/10.5281/ZENODO.13739709.

HARVEY, D. (2019)
Spaces of Global Capitalism. The Essential David Harvey. Verso Books. Londres. Inglaterra.

INE-PT. (2024)
Instituto Nacional de Estatística, Portugal, en *Geopackage*. Censo 2021. 2024.
(Consultado 08/2024) https://mapas.ine.pt/download/index2021.phtml

LE ROUX B. & H. ROUANET. (2004)
Geometric Data Analysis From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis. Academic Publishers. Dordrecht. Kluwer.

LEBARON, F., and B. LE ROUX. (2013)
Géométrie du champ, en *Actes de la recherche en sciences sociales,* 200(5):106.
(Consultado 03/2019) https://doi.org/10.3917/arss.200.0106

PEREIRA, B. V. (2024)
Renewing Sociological Research on the Urban with Bourdieu, en *Research Handbook on Urban Sociology:* 120-34. Edward Elgar Publishing.
https://doi.org/10.4337/9781800888906.00016

ROUANET, H.; ACKERMANN, W. ; LE ROUX, B. (2000)
The Geometric Analysis of Questionnaires: The Lesson of Bourdieu's La Distinction, en *Bulletin de Methodologie Sociologique*, BMS 65:5-15.

SCHMITZ, A.; FLEMMEN, M.; ROSENLUND, L. (2018)
Social Class, Symbolic Domination, and Angst : The Example of the Norwegian Social Space, en T*he Sociological Review,* 66(3):623-44.
(Consultado 12/04/2019) *https://doi.org/10.1177/0038026117738924*

SMITH, N. (2020)
Uneven Development. Verso Books. Londres. Inglaterra.

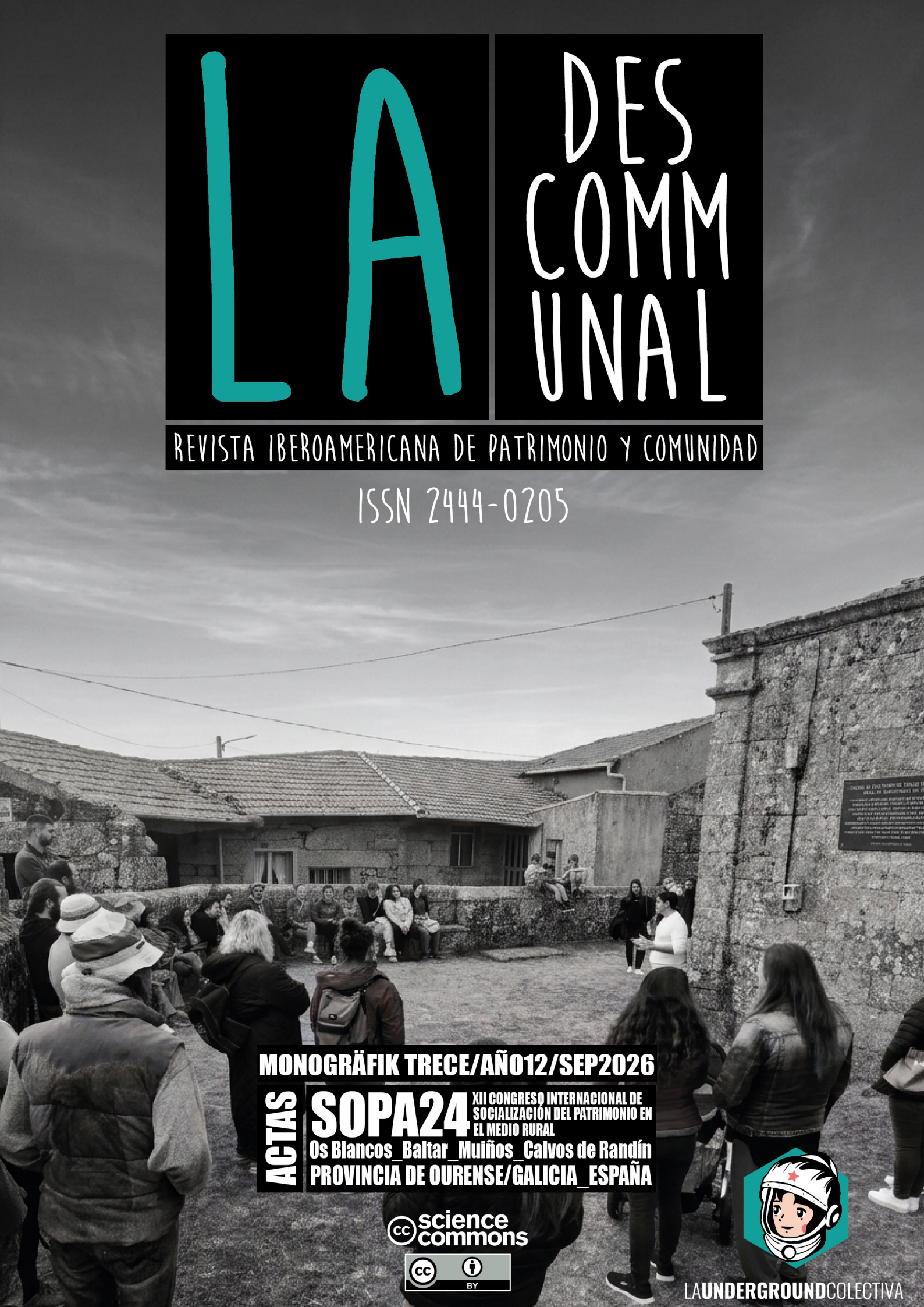
SWYNGEDOUW, E. (2004)
Social Power and the Urbanization of Water: Flows of Power, en *Oxford Geographical and Environmental Studies*. Oxford University Press. Cary NC.

WHO. (2024)
World Health Organization. Types of Pollutants. 2024.
(Consultado 08/2024)
https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/air-quality-and-health/health-impacts/types-of-pollutants

LA DES COMM UNAL

REVISTA IBEROAMERICANA DE PATRIMONIO Y COMUNIDAD

ISSN 2444-0205

MONOGRÄFIK TRECE/AÑO12/SEP2026

ACTAS

SOPA24

XII CONGRESO INTERNACIONAL DE SOCIALIZACIÓN DEL PATRIMONIO EN EL MEDIO RURAL

Os Blancos_Baltar_Muiños_Calvos de Randín

PROVINCIA DE OURENSE/GALICIA_ESPAÑA

science commons

CC BY

LAUNDERGROUNDCOLECTIVA